

JULOW VIKTOR: ÁRKÁDIA KÖRÜL

Bp. 1975. Szépirodalmi K. 316. 1.

A tanulmánykötet címével a debreceni egyetem tanára az egykori zajos vitára utal, amely csak látszólag Csokonai megítélése ügyében tört ki; valójában mélyebben gyökerező ellentéteket tárt föl, esztétikai, irodalompolitikai, nyelvészeti, illetve a szó szoros értelmében vett *világnézeti* különbségekre derített fényt a XIX. század első évtizedében. A nyelvújítás diadalra jutásával, Kazinczy példamutatóan bölcs ortológus-neológus-cikkével nem zárult le a polémia, Kazinczy és Csokonai értékelése mindig túlmutatott önmagán. A népi írók egy részének Kazinczy-ellenessége pedig már nem is annyira Kazinczynak, „a tekintélyes ifjúnak”, a „németes”-ként számon tartott írónak szólt, mint inkább utódainak, a nyomában járóknak.

Julow nem akarja fölújítani a vitát, csak ismét kérdezni evidensnek tartott tényekről; új megvilágításba akarja helyezni az oly egyértelműen elítélt Debrecen szerepét a XVIII. század végén, a XIX. század elején. A tét Kazinczy korában, Csokonai és Debrecen megítélése körül – nem volt kisebb, mint a magyar irodalom, a magyar irodalmi tudat, az esztétikai gondolkodás jövője, amely akkor sem (és ma sem!) választható el a társadalmi gondolkodás, a nemzeti tudat lényegétől. Julow Viktor perújító, a vitát tudatosan vállaló és kihívni szándékozó tanulmányai az elevenbe vágnak; megkérdőjelezi azt, hogy feltétlen Debrecen (Csokonai és Fazekas Debrecene) volt-e az árkádiai pörben az alperes. Azt persze ő is tudja – sőt, mindenkinél jobban tudja –, hogy a magyar jakobinusok mozgalmának bukása utáni Debrecen nem azonos a XVIII. század közepének magas színvonalú Debrecenével, s a Kazinczy által kárhözvitt „mendikáns tónus” nem azonos Csokonai lírájával, amelynek igazi értékeit elsőként mégiscsak Kazinczy ismerte föl. Igaz, Kazinczy véleménye fokozatosan, éppen az árkádiai pör folyamán mind kedvezőtlenebbé vált, mivel irodalmi fejlődésünk kárára, Csokonai

már szinte ürügy lett; nem Csokonai értékeléséről, hanem a legjobb esetben a nyelvújításról, az új költészet szemléletről, az esztétikai-kritikai elvek újfajta rendszeréről volt szó. A vita folyamán még az egyébként józan Fazekas Mihály is leírt olyat, amit jobb lett volna nem leírnia (mikor pl. a volt debreceni diák, a magyar irodalmat a német és osztrák sajtóban fáradhatatlanul népszerűsítő Rummy Károly Györgyöt „bérlettót”-nak nevezte). De éppen így, túlzásaival és személyeskedéseivel tanulságos e vita. Más kérdés, hogy nem elrettentő tanulságul szolgált.

E tanulmánykötet azok közül a – maradandó értékű – könyvek közül való, amelyek tehát vitára hívnak, mert Julow irodalmunk vitatott helyeit újszerűen közelíti meg, mert nem elégzik meg az elfogadott megállapítások ismételtetésével, mert újra végigjárja a mások által többször megtett utat, s útja során figyelmesen szemlélődve, észreveszi mindazt, amit mások figyelemre sem méltattak. Olyan tudós Julow Viktor, aki mindig a versből, a költői életműből indul ki, s hol egy adott vers, hol egy költői pályaszakasz, hol az egész költői életmű tanulságaiból vonja le általánosító megjegyzéseit. Ilyenformán az eszmétörténet háttérbe kerül nála, irodalmat magyarázó-értelmező módszere az elemzés, a verssorok, szerkezetek, a verselemek tüzetesebb megvilágítása. A műre igyekszik koncentrálni, a mű egészére vagy egyes – általa dominánsnak, jellemzőnek vélt – részleteire, finom megállapításai jó ízlésű versértőről, a verset átélő és a vers világába magát teljesen beleélni tudó irodalomtörténészről tanúskodnak. Nála a közép-pontban a vers áll, s a versen keresztül a költői életmű. Legjobb és legszebben megírt tanulmányai a versek értő elemzései. Julow három költő köré csoportosítja mondanivalóját: Balassi, Csokonai és Fazekas köré. Balassi *Katonaénekét* és Margaréta-énekét igyekszik közelebb hozni a mai olvasóhoz, hogy a Balassi-strófa ritmikájáról

és eredetének kérdéséről kifejtse véleményét. Még tanulságosabb, ahogy Csokonai életművét járja körül. Előbb a „debreceni felvilágosodás” problémáiról értekezik, bemutatva, hogy az a környezet, amelyből Csokonai és Fazekas kiemelkedett, mennyire jelentett külön szint, egyéni árnyalatot a magyar felvilágosodás (stílus) irányzatokban oly gazdag színskáláján. Szauder József és Sinkó Ervin könyvéről közölt bírálataiban a maga Csokonai- és klasszicizmus-felfogását méri a vele oly sokban rokon és olyannyira eltérő felfogásokhoz. Az akadémiai kézikönyvbe írott Csokonai-fejezetet védi meg *Talányos Csokonai–tragikus Csokonai* című dolgozatában a néhány érdekes szempontot fölvető Juhász Gézával szemben, *Csokonai stílus-szintéziséhez* című nagyszabású dolgozata újszerűen minősíti a rendkívül gazdag Csokonai-stílus rétegződését, Csokonai egyik kedvelt olvasmányának, Pope „furcsa vítezi versezeté”-nek, a *Fürtrablsnak* megtalálja egy eleddig ismeretlen magyar fordítását, majd kitekint a Csokonai-utóéletre, a Csokonai-hagyomány változására *Csokonai és Petőfi között* című tanulmányában. Csokonai jobb megértését is segítik a Fazekas-tanulmányok, az összefoglaló jellegű *Fazekas Mihály, a bravúros versmagyarázat, a Nyári esti dal* elemzése, a *Lúdas Matyi évezredek* című, motívumeredetet, változatokat föltáró filológiai mestermű, illetve a Csokonai-nyelvezet értékeléséhez is szükséges *Magyar Fűvészkönyv* műhelyébe bepillantó dolgozat.

E sokirányú, több megközelítési módot felhasználó igyekezet mindig a versre, a költői életműre irányul. S amilyen kiváló segítség e módszer (illetve e több irányú módszer) az egyes versek, esetleg költői pályaszakaszok helyének kijelöléséhez is költő összes műveinek, sőt a kor költészetének összefüggéseiben, oly sok veszélyt is rejteget: ugyanakkor lehetővé teszi az elemzett vers, illetve verselemek függetlenségét e nagyobb összefüggésektől. Ezért nem egészen meggyőző mindaz az egyébként rendkívül érdekes sugalmazása Julownak, amely Csokonai manierizmusát és barokkját állítja a költő egyes korszakairak középpontjába. Nem Julow alaptételével van vitám, hogy tudniillik Csokonai irodalmunk páratlan stíluszintetizálója. Valóban, szinte Balassi óta ő az első lírikusunk, aki képes volt mindenféle költői árnyalat megszólaltatására; aki tudatosan használta az európai költészet oly sokfajta múltbéli és saját korabeli eredményét; akinek életművében hagyomány és újítás

harmonikusan cseng össze (ezúttal csak a „nagy” versekre gondolok); aki egyetlen életműben próbálta megvalósítani több évtized európai költészetének legjava eredményeit, persze, a magyar költészet lehetőségeihez és hagyományaihoz alkalmazva a kor költészetének újításait. De éppen azért, mert poeta doctus volt, aki szívesen eljátszott a „poétai mező” színes és olykor csak pillanatnyi becsű tüneményeivel is, a rezdüléseket is éreztetni tudó Csokonaiában a magam részéről sokkal egységesebb stílusú, kifejezés-készletű költőt látok, mint Julow. Nem tagadom (ellenkezőleg, Szauder József és Julow Viktor nyomán vallom), hogy Csokonait nem egy stílusirányzat mondhatja a magáénak. Az iskolás klasszicizmusból kinövő gyermekifjú előtt szívárványszínbén fénylett föl az európai költészetnek szinte valamennyi XVIII. századi iránya. De a hagyományok beépítése, a kísérletezés, a teljességre törekvés (amely feltétlenül Csokonai sajátja volt) nem egészen azonos a stílusirány maradéktalan megvalósításával. Ernst Robert Curtius joggal vonja kétségbe P. van Tieghem állítását, miszerint Goethe és Schiller előromantikuskok (Vorrromantiker), mint Bilderdijk, Csokonai Vitéz és Niemcewicz. (Begriffsbestimmung der Klassik und Klassischen. Hg. von H. O. Burger, Darmstadt 1972. 32.). Julow egy manierista concettóként elemzett versrészletről például maga mondja, hogy költői hagyomány, Balassit idézve. Idézhetné Dantét is: „Mint zöld ág, melynek vége lobbog, másik vége forrva kezdene nyögni s kitoró bugyboréktól susterregne...”; de a szókincs, sőt a képkincs vizsgálata legalább annyi „szentimentális” jellemzőt tudna fölfedezni, mint manieristát. Nem vitás, hogy Csokonainál – főleg egyes verseiben – sok mindent tud találni a kutatás, de a kor költészetével (pl. Ányossal, Kisfaludy Sándorral vagy akár az egykorú osztrák és német költészetrel) összehasonlítva, a csokonais jellegzetességek egyike-másika korjellegzetességgé válik, s legfeljebb annak bemutatása marad a kutatóra, hogy Csokonai általában több, egyénibb, mint az idézett kortársak. A manierizmus egy bizonyos korszak többé-kevésbé uralkodó, (kor)stílusa; ami belőle igazán maradandó, tovább hagyományozódott, felszívódott az utókor irodalmába, módosulva élt tovább. A kor kontextusában az önmagukban manieristának vagy barokknak ható versrészletek legfeljebb egy költői hagyománynak az adott korhoz illeszkedő módosulásai.

Julow Viktor Balassi-dolgozatai is igen érdekesen és meggyőzően érvelnek a költő „modernsége” mellett, azaz a Balassi-versek élő hatásúak, a *Katonaének* „a magyar reneszánsz költészet csúcsteljesítménye”. Am Varjas Bélával egybehangzóan hangsúlyozza a vers manierista elemeit, „a csúcspontjára jutott, már-már túlérett reneszánsz mintegy utolsó, de leghatalmasabb erőfeszítését teszi itt a tökéletes Rend és Harmónia megvalósítására és megőrzésére”. Azt viszont nem tudom egészen elfogadni, hogy „a költemény kettős ritmusa az európai és magyar prozódiai hagyományokat egyesíti; rímelése kicsinyben egybefogja a magyar rím történetének alapvető lehetőségeit”. Vajon nem a mai vershallásunk felől közelítjük így meg Balassi verseit? Nem a mai hangsúlytörvényeket, ritmikai elméletet kényszerítjük rá egy esetleg más hangsúly- és időmérték-eloszlású versre? Finom versértésre vall Julow megállapítása: „A képeket kiválogató elv a *Katonaének* első versszakában (...) a vágató ló hátáról érintelt természet élménye, amelyből eltűnik minden részlet.” Csak hogy Balassi természeti képei nem a valóban látott-megfigyelt táj „realisztikus” ábrázolásával hitelesek, tájképeiben sok a sablon, s nem úgy élénkek Balassi tájainak színei, mint pl. a Petőfiéi. Balassi nem azt a tájat írja le, amit lát, tájképei nem olyan konkrétan fűződnek a tájélményhez, mint a már idézett Petőfiéi, s jellegükben még a Janus Pannoniuséitól is jelentékeny mértékben különböznek. S úgy érzem, hogy a fáradságos valószínűségszámítással kifejtett tétel a Balassi-versekben esetlegesen található x-formációról, illetve annak értelmezése nem egészen meggyőző, s nem érzem bizonyítottnak a tudatos költői szándékot sem e vonatkozásban. A számmisztika szerepéről Balassi lírájában – az újabb kutatások után – nem lehet kételkednünk, de a számmisztika körébe vágó új eredmények sem igazolják a kikövetkeztetett x-formációnak ezt a bizonyára véletlen előfordulását.

Julow Viktor tanulmánykötetét nem pusztán alkalmi dolgozatok gyűjteményének tartom, hanem egy jól körvonalazott álláspont, egy állandóan működő kutatókedv hűséges lenyomatának. Egy eredetien gondolkodó tudós polé-

mikus heve működteti e kutatókedvet, ösztönöz a kötetben fölvetett problémák tüzetes végiggondolására. Ott a legmeggyőzőbb Julow Viktor, ahol e polémikus hév, a nem mindennapi elemző készség, a szellemes érvelés és a szépirói vénáról tanúskodó stílus természetes közegében juthat kifejezésre. Ilyen tanulmány a *Csokonai és Petőfi között* című, amelynek a nagy debreceniekről, Budai Ézsaiásról, Sárvári Pálról, Szoboszlai Pap Istvánról készült „mini”-portréi mintaképei a tömör, a kutatást ösztönző, problémafelvető írásmódnak. Míg Szauder József a filozófia és a képzőművészet felé tágitotta szemhatárunkat, Julow Viktor a természettudományokra nyit kaput. Kitűnő *A debreceni felvilágosodás problémái* című programtervezése, amely a további kutatás irányát igyekszik kijelölni, bár itt Debrecen és más városok, főleg Debrecen és a német egyetemi városok párhuzamainak, eltéréseinek vizsgálata is célszerűnek tetszik. Nem árt a magyar nyelvújítás mozgalmát is valódi kereteiben szemlélnünk, azaz párhuzamba állítanunk a cseh, a szlovák, a román stb. nyelvújítással, s így könnyebben kiviláglik majd, mi volt az általánosan törvényszerű, és mi az eredetien hazai. S mintha feledésbe merült volna Thienemann Tivadarnak a német és a magyar nyelvújítást inkább a hatáskutatás módszerével konfrontáló, mégis alapvetően fontos könyve. Minden további elemzésnek e szempontok figyelembe vételével kell élnie, ezek nélkül még Debrecen szerepe sem tisztázható a nyelvújítás néhány évtizedében. S itt hadd hívjuk föl a figyelmet Richard Pražák jeles tanulmányára, amely a cseh nyelvész, J. Dobrovský és Kazinczy Ferenc párhuzamos szemléletével sok lényeges elemre derít fényt a cseh és a magyar nyelvi mozgalmak történetében.

Julow könyvének jellemzője, hogy gondolkodtat, vitára hív, még lezárt kérdések újragondolására is ösztönöz. Kiemelkedik az év könyvterméséből. Éppen avval, hogy nem lezárni, hanem föltárni igyekszik a kapukat, amelyeken új és új eredmények juthatnak be. Az új eredmények Julow leleményét, búvárkodását dicsérik. Könyve izgalmas tudományos műhelyről tanúskodik.

Fried István